

EN LYSANDE VIND / 60-TALSPÖETIK FRÅN SCRATCH – JOHANNES L. MADSEN

Af Per Erik Ljung

Den diktare det rör sig om här – Johannes L. Madsen (1942–2000) – har en rätt speciell bakgrund som han har berättat om i en intervju med den danske författaren och kritikern Ulrik Gräs. Intervjun har rubriken "Ord-sværd støbt i lys" och stod först publicerad i tidskriften *Bogens Verden* 4, 1990, senare blev den omtryckt som en av flera "Portrætfortællinger" i författarens *Kærlighedens fortællelse* (1994). Det rör sig om några väl valda – eller tillrättalagda om man så vill – bilder av ett par viktiga steg på vägen fram till den litterära debuten 1965.

Där framgår det att han växte upp med en far, Eli Leander Madsen, som var en rastlös stråtrövare och plåtslagare, god vän med Leif Panduro, och en mor, Inger, som var född Lund och som så småningom fick nog av äventyren och placerade den sexåriga Johannes hos mormodern ute på landet mellan Holstebro och Herning. Efter fem-sex goda år flyttade han tillbaka till modern som då hade gift om sig med en smed. Johannes kunde dock inte låta bli att beundra sin far – "min helt i en spændende film som jeg kunne køre og digte videre på ud over barndommen" – och han kom snart på "gale veje", hamnade på "drengehjem" och tillbringade sedan två år i ungdomsfängelse. Där upptäckte han litteraturen, som intagen hade man tillgång till Fremads Folkebibliotek – "Hold kæft hvor jeg læste!" Kände sig dock inte färdig med "at lave knæk" och kunde inte riktigt överge sitt intresse för kombinationslås – "hvilket altsammen førte mig til et statsfængsel med udvidede studier i litteratur der lod sig rekvirere fra mere udsøgte biblioteker".

I biblioteket blev Johannes kontaktad av Morten Nielsen (1922–1944) från hans plats i bokhyllan. Den tidigt döde motståndsmän-

nen och diktaren bakom *Krigere uden Vaaben* (1943) var den som gav honom stöten och det stora uppdraget – att bli diktare. Senare, mer *in person*, mötte han Vagn Steen, den danske 60-talsmodernisten som drog runt på uppläsningskvällar med lekfulla poetiska upptåg, lite i stil med Sandro Key-Åberg i Sverige. Nu gick det undan. Madsen drogs till "alla" modernisterna och särskilt de svenska – vilka de nu var, man kan gissa på fyrtiotalisterna (Erik Lindegren, Karl Vennberg) som gärna omhuldades av danska 50- och 60-talsmodernister (även om Ivan Malinowskis stora översättningsvolym inte kom förrän i slutet av 70-talet) – och det var svenskarna "der igen førte mig til tysk konkretisme" (Ljung, 2009, s 28 ff.). Kan Madsen ha läst en bok som *fyra tyska poeter* (Bonniers, 1964), där bland annat Helmut Heissenbüttel presenterades, i översättning av Benkt-Erik Hedin, vid sidan av Ingeborg Bachmann, Paul Celan och Hans Magnus Enzensberger, allesammans viktiga fynd för 60-talpoeter i Lund? Bland översättarna fanns också Göran Sonnevi. Eller kan han ha stött på österrikaren Ernst Jandl? I urvalsvolymen av Ernst Jandl, *Mitt skriobord är dukat för alla* (1997), känner man sig i alla händelser inte främmande, om man kommer dit som läsare av Madsens tidiga böcker. Det är otåligheten man känner igen, nästan besattheten av – att komma i gång. Schweizaren Eugen Gomringer var redan ett stort namn i Danmark, där "konkretism" kom att stå för en syn på texter både som undersökande språkhandlingar och som olika former av "ältande av språkmaterial" (Öyvind Fahlströms uttryck redan i ett manifest 1953; Bäckström, 2023, s 250). Det fanns ju många möjligheter att orientera sig i tidens rörelser, via tidskrifter som *BLM* och *Vindrosen* och de mer avantgardistiska *rondo* (1961–65) och (lite senare) danska *ta'* (1967–68) och *MAK* (1969–70) (Bäckström, 2009, s 106–119).

"Der var sket noget", säger Madsen i intervjun med Ulrik Gräs. "Jeg havde mødt Morten, Vagn og Berg, to digtere og en forlægger." (1994, s. 127). Förläggaren Martin Berg var den som kom till fångelset och gav honom en skrivmaskin. Johannes var klar över att han skulle bli diktare, men visste inte tillräckligt "om strukturerna".

Vad betyder det? Han har ett stort, kanske "orfiskt" uppdrag, från Morten Nielsen, han ska bli diktare. Han har fått en skrivmaskin. Någon gång 1964–65 sände han ett konvolut med konkretistiska texter till Vagn Steen och Hans Jørgen Nielsen, och 1965 debuterade han i deras lilla tidskrift *Digte for en daler*. På eget bevåg gav han samma år ut *20 Opdigte*, i en mapp med tjugo A4-sidor. Stor hjälp hade han av Vagn Steen, och snart tog diktsamlingarna *a b se* (1965), *og & og* (1966) och *i sig selv* (1968) form och kom ut, på Bergs Forlag. *nedspildt spruttende af syre* (1969) slog sedan ned som en bomb i tidens litterära klimat med den helt unika kombinationen av "system" och "syrede" visioner. *Smarte pletter mellem fingrene. Tekster 1968-70* (1970) är lika expansiv. Romanerna *For en person med verbale pupiller* (1970) – med ett helt blanklackerat svart omslag – och *Magikerne* (1972) vidgar ramarna ytterligare, liksom skådespelen *Pulterkammeret* och *På en måde til tiden* (båda 1970).

De allra först utkomna dikterna är alltså "opdigte". Jag återkommer till dem. Men redan i *a b se* (1965) finner man helt grundläggande reflexioner om de där "strukturerna". Vad kan det vara – att dikta? Vilka element ska man utgå från? Hur skiljer det sig från att göra bilder – eller bara prata? Frågorna ställs på stort allvar av en som är van att gå handgripligt till väga. Frågetecknet i Vagns Steens *Digte?* (1964) må vara lekfullt och ifrågasättande gentemot både traditionell och modernistisk poesi. Hos Madsen är det helt fundamentalt, närmast som i en klassisk poetik, där man som Paul Valéry i sin *Introduction à la poétique* (1938) frågar efter själva förutsättningarna och förberedelserna för något sådant som *dikt*. Som Valéry formulerade det i sin installationsföreläsning om undervisning i poetik vid Collège de France 1937, man kan inte tänka sig måleriet eller matematiken utan kännedom om dess generella villkor och tekniker.

Men litteraturen tycks på grund av den skenbara lättheten att producera den (eftersom den har vårt gemensamma språk som material och instrument och eftersom den inte sammanställer några speciellt utarbetade begrepp) inte be-

höva några som helst särskilda förberedelser för att kunna utövas och uppskattas. Man bestrider inte att denna förberedelse skulle kunna tyckas överflödig: det är en allmän uppfattning att en penna och ett block papper plus litet naturligt talang gör en författare. (Valéry, 1983, s. 46)¹

Madsen, som gissningsvis varken har läst Valéry eller Aristoteles, och som så uppenbart kommer in i litteraturen och de sociala sammanhangen kring den *utifrån*, tar sig nästan omedelbart till de stora frågorna. Det är därifrån han vill starta, från *scratch*.

Jag återger dikterna på svenska i det följande – jag har nämligen roat mig med att översätta en del av dem (några återfinns i tidskriften #OEI 65 2014, ett temanummer om "Postkonst").²

"Diktning", skriver den unge poeten:

det hela är en fråga om
att beskriva tingen inifrån
medan man betraktar dem utifrån
utifrån skriva sig in
medan man skriver sig ut
skriva sig beskrivande omkring
både att syna och se
ha centrum som periferi
och periferi som centrum
komma skrivande in i det yttre
utan att lämna det inre
(översatt efter JLM, 2003, s 77)

Det är en förbluffande tanke – och kanske samtidigt rätt självklar. Fotografen börjar i det yttre, med ljuset, den skrivande får börja

1 Paul Valéry, *Introduction à la poétique* (1938) trycktes om i *Variété V* (1944), och är översatt till svenska av Louise Vinge och Christina Sjöblad i *Trettiotalspoetik. Eliot Croce Valéry* (1983).

2 Redaktionen note: Digtene af Johannes L. Madsen er oversat til svensk af Per Erik Ljung. Tekstforlægget er her J. L. M. *Samlede*, red. Lars Bukdahl og Eli Lund, Arena 2003.

inifrån, i minnet och bland orden, som Jesper Svenbro skriver i en essä om Lennart af Petersens fantastiska fotografier från Rom 1949, en kalibrering mellan minnen från 70-talet och bilder från 1949. "Om fotografen angriper sitt ämne utifrån gatan, måste skrivaren angripa det inifrån." (2004, s 39).

Men *tingen* då, som finns där ute, hur finns de, på vilket sätt finns de, i förhållande till det här språkets strukturer? Det kan låta som hos Valéry, i hans *Cahiers 1905–1906*, innan han kommit igång på allvar. Till vänster har han tingen, till höger språket:

Écrivain – c'est prendre position en un point d'ou se voi[en]t
à gauche toutes les choses, à droi tout le langage –

Et si un sujet est donné – (un thème) pris dans ces choses,
alors je vois que cette donnée éveille immédiatement un
certain groupe des mots dans l'ensemble complet des mots.
(1974, s 989)

I den tredje boken, *i sig selv* (1968), tas frågan upp:

tingen talar
om sig själva
och den form de har talar
om det de är

tingen är
inte bara det
de är
utan också hur
de är det
och också varför

det tingen är
är inte det
tingen är
utan tingens egen funktion

är tingen och
allt det de är

tingen talar
när de fungerar
om sin funktion
och funktionen talar

tingen talar
om sig och säger sig
själva
utan ett ord
(översatt efter JLM, 2003, s 226)

Det är 60-tals-*coolt* och semiotiskt-teoretiskt så det förslår – och tankarna står där liksom och stängas med det mer "orfiska" uppdraget. Men man måste gå långsamt fram och mer eller mindre ta ut orden ur kylskåpet för att se hur det kan fungera. Så mycket av det som gäller som "poesi" och "konst" är ju *belastat* där mitt i 60-talet. Hela tanken på det slutna verket, boken, dikten är misstänkliggjord i den avantgardistiska miljö där Johannes L Madsen börjar. Spår av det upproret ser man överallt, också längre fram i författarskapet –

som boken
med dess kylrum
bakom numrerade dörrar
(översatt efter JLM, 2003, s 591)

kan man läsa i *Er skriften løgn, fordi lysets baggrund altid er sort?* (1974).

På vilket sätt är orden? I *i sig selv* (1968) är frågan redan ställd på sin spets:

är är
är var inte

var var
var är inte

är är
var var

var var
är är

är är
är är är
(översatt efter JLM, 2003, s 198)

Ja, visst! – har man lust att bryta ut. Men hur åstadkommer man en sådan närvaro – där "är" bara "är"? En bara aningen otålig poesi-läsare – eller kanske en diktare, till och med en konkretist som vill gå till botten med förutsättningarna, men gör det utifrån ett annat temperament – får nog genast en situation eller en syn i tankarna, som när Bengt Emil Johnson kretsar kring ett "nu nyss", en närvaro, till exempel i naturen, som samtidigt är i upplösning, redan på väg att bli något annat (Söderblom, 2016, s 87). Men Madsen är inte frestad att gå ned, under ordets nivå, och experimentera med enskilda ljud och bokstäver för att ta sig förbi ett automatiserat språk, som exempelvis en del ryska futurister. Inte heller är han lockad att prioritera *materialet* eller att på olika sätt luckra upp i själva diktens tillblivande-flöde.

med en konkret dikt
förstår jag:
denna

med en abstrakt dikt
förstår jag:

bit guri vummer klaj
sitti gidoner sater rodaj
(översatt efter JLM, 2003, s 98)

heter det i "Min diktförståelse" i *a b se-digte*. Så långt är ärendet snarare metapoetiskt.

Det minsta elementet är ordet. "Han accpterer ikke de mønstre, ordene søger at falde til ro i, men han accepterer ordene selv", skriver Peter Laugesen i en klagörande kritisk presentation av det urval som Knut Holten hade ställt samman 1985 i *Udvalgte digte* (Laugesen, 1985, s 62).

En uppbromsning, en viss sinnlig återhållsamhet kan förnimmas i dessa tidiga dikter. Nästan som en inandning. Kanske hela betydelse-maskineriet ska bringas ur spel, innan världen blir synlig? Som det formuleras i den senare, redan tidigare citerade samlingen *Er skriften løgn, fordi lysets baggrund altid er sort?* (1974):

all betydelse snävas in
och krymper
som en pojkskjorta
som kokas i det oändliga
tills den försvinner
i en punkt
där vissheten tar överhand
och skriver: jag
tonar bort
tills världen börjar
(översatt efter JLM, 2003, s 603)

Men då är redan skrivarens egen sensibilitet, hans eget möte med världen likväl där. NB: skrivaren, inte diktaren, eller ens dikten, utan den som agerar, i skriften. Någon individuell *signatur* blir det inte tal om i *i sig selv* (1968):

beskriver inte
utan skriver
förföljer
det flyende
förföljs
står inte stilla
går inte med
rörs
rör mig
förändras
skiftar inte form
formeras
och formar
det formlösa
undersöker
försöker
underförstår
fastslår
fotograferar
och framkallar
förstorar
bevisar inte
men visar

skriver inte under
(översatt efter *JLM*, 2003, s 210)

Ingen signatur, men den otålige diktaren, poeten är naturligtvis den som noteras i kritikens språk. Hans-Jørgen Nielsen, som recenserade boken i *Information* 15.5.1968, lyfte fram det i sin kommentar till en av dikterna. "I det ydre: De skrevne ord. I det indre: Poetens lys. De to planer føres så sammen i en ekstatiske spids i tredje og sidste strofe, der begynder: *armen i næsten et billede/ bevægelse næsten som ord/ som ordene lyser/ forbrænder forkuller jeg*" (2006, s 150). Men "Mod en skrift af ren eksistens" – som rubriken till recensionen lyder – är naturligtvis ett lika omöjligt projekt som

Det var sådana tilltag som gjorde Nielsen besviken, när nu Madsen tycktes vara på väg bort från en position där språkexperimenten saknade en djupare motivation. I stället ville Nielsen ha med Madsen på den vagn där den yngsta litteraturen nu, under "betegnelsen 'systemdigtning' stöder frem mod en kombination af erfaringer fra den poetiske konkretisme med eksistentielle korrelater" (2006, s 152).

Det var i den riktningen Hans-Jørgen Nielsen vid den här tidpunkten ville att man skulle gå. Kanske – med de existentiella korrelaten – på väg tillbaka, in mot *litteraturen*, den erkända diktningen, på ett mer beslutsamt sätt. Mindre av anekdoter och upptåg. För Madsens del gällde det nu att skriva en bok med mer än en handfull "fine digte", tyckte Nielsen. Så skulle han nog "med lidt selvdisciplin [kunne] skaffe sig en mere fremskudt plads på holdet end hidtil." (Nielsen, 2006, s 152).

Det är inte säkert att Madsen var så intresserad av det.

i sig selv kunde till och med rymma något som liknar en kärleksdikt – och då kan det låta mer som hos lekfulla eller pedagogiska poeter som Sonja Åkesson eller Vagn Steen. Så här kan man också göra:

är du
 fisken
 är jag
 den som fiskar
 är du
 vattnet
 är jag
 den som dricker
 är du
 munnen
 är jag
 den som kysser
 är du
 ögat
 är jag

den som ser
är du
sömnen
är jag
den som sover
är du
dikten
är jag
den som läser
är du
språket
är jag
den som talar
är du
elden
är jag
den som bränner
dig

(översatt efter JLM, 2003, s 241)

Författarskapet expanderar snabbt, åt olika håll. 1969 sker det ännu märkligare saker, som Lars Bukdahl formulerade det i sin nekrolog i *Weekendavisen* (7.-13. juli 2000). Då kom det som Bukdahl betraktar som "hovedværket", nämligen *Nedspilt spruttende af syre* (1969), där Madsen konstituerar sig som "absolut poetisk original". Samlingen slog som redan antytts ned som en bomb – erkänd också av etablerade kritiker och författare som Steffen Hejlskov Larsen, Poul Borum och Jørgen Sonne – i tidens litterära klimat med den häpnadsväckande kombinationen av "system" och "syrede" visioner (jfr Bukdahl, 2003, s 933–945). Samtidigt som författaren nu tycks etablera sig inne i den litterära institutionen (förlaget Berg, där de konkretistiska samlingarna hade kommit ut, var enligt Bukdahl närmast att se som en underavdelning till Borgen), rör han sig med sina böcker snarare utåt, mot den avantgardistiska eller alternativa scenen. Ut mot situationister och

andra mer oroande och oförutsägbara sammanhang. Resten av verken kommer ut på mindre förlag som Arena Sub-Pub, Attika, Sommersko och Swing – och är för övrigt numera nästan omöjliga att få tag på antikvariskt. Tyvärr, får man säga, den magnifika *JLM Johannes L. Madsen samlede*, Arena 2003, redigerad av Lars Bukdahl och Eli Lund (945 s), går inte heller att få tag på.

I *Smarte pletter mellem fingrene. Tekster 1968-70* (1970), finns en närmast manifestliknande text där alltsamman hotar att explodera. Signaturen "MADSEN" håller fast något som i dag är så sällsynt som ett *revolutionärt perspektiv* – säger Peter Laugesen i sin anmälan 1985, i en situation och en konjunktur där *geniet* och det *sublima*, knutet till *personligheten* åter började komma i fokus med poeter som Pia Tafdrup, Michael Strunge och Søren Ulrik Thomsen. Madsen – Johannes L. Madsen, alias Johs. Lund, alias Johannes eL. Madsen, alias Johannes Madsen, alias Iohannes L. Madsen, alias "massen", "mad zen", "son of mad" är något annat – "Madsens navneglidninger tilkendegiver, at forfatteren ikke er een person, fast, men skiftende, at *det der skriver teksten osse skriver navnet.*" (s 60). Han, eller texten, manifesterar det motsättningsfulla i en skriftpraxis, som i 60-talsupprorets optik vänder sig bort från det personliga geniet, till förmån för *hantverket* som tradition, skriver Laugesen. Vilket inte hindrar närvaron av ett bestämt *ljus* – och att både "jag" och "dikten" är en del av det ljuset.

Smarte pletter mellem fingrene. Tekster 1968-70 (1970) är tryckt efter uppsättning på skrivmaskin och kom med det nämnda "manifest"-et tryckt på omslagets baksida, där det till bristningsgränsen fyller upp A4-formatet. I *JLM Johannes L. Madsen samlede* är texten placerad som en slags inledning till den *Smarte pletter mellem fingrene* som återfinns inne i boken. I det urval som Madsens gode vän Knud Holten ställde samman, Iohannes L. Madsen *Udvalgte digte* (1985), är texten satt som omslag på fram- och baksida – estetiskt effektivt, men samtidigt representerande ett upproriskt och reflekterande drag i författarskapet som urvalet, i sitt framhävande av de *vackra* dikterna, på sitt sätt förtränger. Så här lyder/ser manifestet ut. Budskapet är inte lätt att sammanfatta; anekdotiskt är det i varje fall inte:

FÖRR ELLER SENARE MÖTER DEN VERBALA LOGIKEN SIN EGEN
MOTSATS/MÖJLIGHETERNA FÖR MOTSÄGELSE KAN MED HJÄLP
AV PARADOXALT LOGISKA SPRÅKKONSTRUKTIONER BLOCKE-
RAS TOTALT/ VI MÅSTE GÅ TILL ETT ALTERNATIVT SÄTT ATT AN-
VÄNDA SPRÅKET SÅ SNART VI HAR INSETT ATT DE HYPNOTISKA
SPRÅKSTRUKTURERNA ÄR ETT MEDEL TILL KONTROLL ÖVER
MÄNNISKANS KÄNSLOLIV/DET FRAMTIDA SPRÅKET MÅSTE
BLI NEGATIONEN AV POLITISKT OCH INTELLEKTUALISTISKT
TÄNKANDE/EKONOMISKA FAKTORER SPELAR IN I ALLA ÖVER-
TYGANDE MENINGSBILDNINGAR/ DET NYA SPRÅKET KOMMER
INTE ATT ÖVERTYGA UTAN VISA INTE BEVISA UTAN VARA/SPRÅ-
KETS BETYDELSE SOM VAPEN FÖR DEN BERÄKNANDE INTELLI-
GENSEN KAN INTE ÖVERSKATTAS/VERBAL NEDRUSTNING ÄR
NÖDVÄNDIG/DET FINNS INGA SANNA MENINGAR/ALLA VER-
BAL-THEORETISKA SYNTESER AV VÄRLDEN KOMMER ATT VISA
SIG VARA FALSKA/VARJE MENING OCH VARJE LITTERÄRT VERK
HAR BARA TIDSBESTÄMT VÄRDE/DEN MENING SOM LÖSRIVER
SIG FRÅN SIN TID OCH FÖRFATTARE EXISTERAR INTE LÄNGRE
PÅ DET SPRÅKLIGA PLANET MEN I VERKLIGHETEN HAR STRUK-
TUREN ALLTID FUNNITS TILL/ALLA TEORIER OM VÄRLDEN ÄR
BARA SPRÅKLIGA STILLESTÅND SOM BLÅSER OMKULL I DEN
FÖRSTA VISIONÄRA STORMEN/SANNINGEN ÄR NON-VERBAL/
DET STATISKA SPRÅKET ÄR ALLTID EN GRAVSKRIFT/DIKTEN
SOM KONKRET ENERGIKÄLLA ÄR REDAN I MORGON REN VA-
LUTA/PENGAR HAR ALLTID VARIT EN ERSÄTTNING FÖR LY-
RIK/DET VISUELLT BÄRANDE SPRÅKET HAR INGET INTRESSE/
BILDSPRÅK ÄR I SJÄLVA VERKET AKTIV DÖD/ETT NYTT LITTE-
RÄRT SPRÅK KAN INTE VARA BILDSKAPANDE PÅ OPTISK NIVÅ/
SPRÅKET FÅR ALDRIG KUNNA ERSÄTTAS AV ANDRA MEDIER/
GENOM KOMBINATORIK KAN VI NÅ FRAM TILL ETT SPRÅK SOM
INTE SKAPAR BILDER PÅ NÄTHINNAN UTAN RENA STRUKTU-
RER OCH MÖNSTER I VÅRA HJÄRNCELLER/DET ÄR EN NY META-
FORISK KONSEKVENNS ATT ALLA SYMBOLER KAN ERSÄTTAS AV
VARANDRA/SPRÅKET SOM ANTIKOMMUNIKATION KOMMER
KLARAST TILL UTTRYCK GENOM INTELLEKTUALISMEN SOM
ÄR DIREKT FÖDD AV DISTANSEN MELLAN MÄNNISKAN OCH
KOSMOS/SPRÅKET KAN SKILJAS UT FRÅN VÅR UPPLEVELSE AV

VÄRLDEN/DESTRUKTIONEN AV DE FÖRÅLDRADE KOMMUNIKATIONSBÄRANDE STRUKTURERNA ÄR EN REVOLUTIONÄR NÖDVÄNDIGHET/ATT DEN NORMALSPRÅKLIGA STRUKTUREN ÄR SÖNDERKLIPPT GÖR INTE EN TEXT REVOLUTIONÄR/SYNTAXEN KAN VARA NORMAL MEDAN ALLA SUBSTANTIV TILLFÄLLIGT HAR SKAKATS NED I DEN ELLER ÄR INSTÄLLDA EFTER ASOCIAL PRINCIP/DET REVOLUTIONÄRA SPRÅKET LIKNAR NONSENS UTAN ATT VARA DET/SLUMPEN KAN ALDRIG BLI TOTAL/DEN ABSOLUT SLUMPMÄSSIGT STYRDA TEXTHÄNDELSEN ÄR ETT MIRAKEL/SOM REGEL LIKNAR MIRAKLET EN FRUSTERANDE TILLFÄLLIGHET/ÖVERTYGELSEN ARBETAR BAKOM SPRÅKETS KULISSER/EN VILKEN SOM HELST TEXT ÄR PROPPFULL AV SYMBOLISK ENERGI/SPRÅKET OCH TANKEN ÄR INTE IDENTISKA STORHETER UTAN SEKUNDÄRA UTSLAG AV SIMULTANT MEDVETANDE/SPRÅKET OCH TANKEN MÅSTE SKILJAS ÅT SÅ KONSEKVENT SOM MÖJLIGT/TANKEN SJÄLV FÖRSVINNEN I MEDVETANDET SOM UTVIDGAR SIG MOT TOTALITET/DET ANTIDIALEKTISKA MASSVÄSENDET TALAR ETT RYTMISKT SPRÅK OCH MED HELA KROPPEN/ORD HAR BARA INTRESSE SOM DRÖMELEMENT/MÄNNISKA OCH SPRÅK KAN INTE SKILJAS ÅT/FORMEN SKALL VARA TRUBBIG ELLER DECENTRALISERAD SÅ ATT TEXTEN KALLAR PÅ KRITIK/DECENTRALISERINGEN AV DE SPRÅKLIGA STRUKTURERNA MOTARBETAR INNEHÅLLET OCH GÖR ALLA MENINGAR TILL POSTULAT/DET SKRIVNA SPRÅKETS STATISKA SIMULTANVÄRLD ÄR STRUKTURELL VISION/ALLA PUNKTER UPPELVS ÅTSKILDA I TID/SJÄLVMOTSÄGELSEN I VILKEN SOM HELST TEXT NEUTRALISERAR VÄRDET INTELLEKTUELLT OCH FÖR ÖVER MENINGSLADDNINGEN PÅ DET MAGISKA TERRITORIET/TEXTEN BLIR EN KOD SOM SKALL DECHIFFRERAS/ANTIFORMEN MYLLRAR AV BLOCKERINGAR/DET ÄR INGET FEL PÅ SPRÅKET MEN DET KAN VARA NÅGOT FEL PÅ MÄNNISKORNA SOM BETJÄNAR SIG AV DET/DEN SPRÅKLIGA LOGIKEN BLIR MOTBEVISAD AV MATEMATIKEN/EFTERSOM TALSERIEN $2+2=5$ $5+5=12,5$ $12,5+12,5=31,25$ ÄR SANN UTJÄMNAS ALL SPRÅKLIG BETYDELSE/ORDETS SANNINGSVÄRDE ÄR LIKA MED DESS SKÖNHET/MADSEN

(översatt efter *JLM*, 2003, s 298–299)

Texten vore värd en konferens i sig. Vad rör det sig om – vad är det för slags text? En poet som har fått teorierna "på huvet", på samma sätt som Stig Dagermans protagonist i den rasande novellen "Min son röker sjöskumspipa" (i *Nattens lekar*, 1947) tycktes ha fått existentialismen på huvet? En rapport från den teoretiska-poetiska-politiska *fronten*, just där striden verkar stå just nu? Ett flygblad som delas ut på gatan, till famlande poet-wanna-bees vid någon kaotisk installation för *Fluxus*-inspirerade konststuderande i "den indre by"? Ett femtiotal påstående huvudsatser, *postulat* av det slag som texten gör uppror mot, med långtgående analogier mellan språk och pengar (à la t ex Alfred Sohn-Rethel och kanske Guy Debord) och proto-semiotiska utsagor om strukturer och medvetande. Men också dristiga bud på "decentralisering" och öppningar mot "den visionära stormen" och "det magiska territoriet". I ett internationellt perspektiv kan det te sig som ett typiskt manifest från 60-talet, med en våldsamt *drive* och drastiska förkortningar av komplicerade tankesammanhang, nödvändigt när något nytt ska ta form.³

Påståenden i versaler är synkoperade med snedstreck – "a symbol the typewriter has ready to hand iflg. Charles Olson's 'Projective Verse'", upplyser Laugesen, som själv är utbildad typograf (1985, s 59). *Skrift* är inte det samma som *écriture* för de här poeterna. I viss mening är det en "roll" författaren går in i, med den sista signaturliknande raden. Men "MADSEN" är varken någon representant för något eller någon intressant unik personlighet. Positionen som reporter är inte "litterär" i samma mening som till exempel Göran Tunströms poetiska frontreportage från ett annat "krig" – det som (redan) på 70-talet fördes mellan könen, koloni-

3 Jfr Martin Puchner, *Poetry of the Revolution. Marx, Manifestos, and the Avant-Gardes*, 2006; om 60-talet, se s 211–219. Också de teoretiska texter som lästes runt omkring under de här åren har ofta karaktär av manifest, som i Jurij Tynjanov/Roman Jakobsons "Åtta teser till litteratur- och språkforskningens problem", 1967, eller Louis Althusser's "Ideologies et appareils idéologique d'État (Notes pour une recherche)", 1970; föredrag och texter av poeten och semiotikern Per Aage Brandt finns med i den köpenhamnska miljön, den hisnande "Om skrift" stod i *Vindrosen* 1970, i stor skala vecklades tankarna ut i *Tegn, Sætning, Subjekt*, 1974.

alkriget. Där stöder vi ju, skriver Tunström, "de befriades kamp" ända fram till den egna dörren:

Sen pågår striden plötsligt
i tamburen, i sängkammaren
Efter en tid
accepterar vi, som förlorare,
en ny ordning
Vi sätts i skola
och tar kanske examen
och kan konkurrera på lika villkor
Men vad jag rapporterar om
är det oavslutade nuet
om skövlandet, som pågår
ännu vid midnatt
Göran Tunström. Stockholm.
(1980, s. 120)

Mitt i Madsens expansiva visioner – inte sällan i fantastiska och väl avgränsade *dikter* – och de framrullande textmassorna kommer det en rad korta och vackra texter; "diamanter" kallar Lars Bukdahl dem i sin efterskrift till de samlade verken, samtidigt som spelet, tärningarna, experimenten med slumpgenererade språkliga utsagor fortsätter. Det "magiska" territoriet nås på olika vägar; i en intervju talar Peter Laugesen om sådana mer avrundade och lyckade dikter som "øer" i sin egen insisterande och otåliga skrift-praxis vid den här tiden (Søholm, 1990, s 43).

Hvad ser diamanter (1971), med undertiteln "Håndbog for enhver. Et spådomssystem baseret på tilfældighedssprog", utgörs av 1432 tillfälliga, numrerade språkstuppar, där gamla texter har klippts upp till en jättelik ordreservoar, som sedan har fördelats rimligt på ordklasser och visat sig bilda ett slags kosmiska telegram eller "kosmogram från intigheten".

Det går bra att "läsa boken som ett poetiskt verk i ett oerhört *centripetalt språk*", skriver Madsen i sitt förord, "man kommer själv att kunna skriva i denna särskilt kristalliserade språkstil, alltså tillägna sig språket för praktiska poetiska ändamål". Tillfällighetsprincipen kommer att visa sig ha "existentiell relevans, exempelvis kan kosmogrammet 305 tala för det" (översatt efter *JLM*, 2003, s 447).

Hur ser det ut i – och kring – kosmogram nr 305 när man för egen räkning "skriver" eller citerar i handbokens "kristalliserade språkstil"? *Mycket* selektivt, alltså:

280

drömmens röda mod krymper vid
påverkningar

300

däremot citron tar förhållande i något som
förminskas

305

det den för anonym öppnas

318

sända ligga lukta

321

löpt mot någon som skepsis

332

har man sång nog då kan grupp finna
väg till icke

348

vill bo i av om språk kallas fred

362
hälarna hette möjlighet

369
stanna vad och stannar

396
fram vände igen bemålad världen
(översatt efter *JLM*, 2003, s 459–463)

Mot slutet av boken tätnar kosmogrammen, ibland med små gnomiska hintar:

1281
ord hatar tings närvaro

1287
idén att envar som menar kunskap
föreställer brist

1309
människa igen ty del har han

1359
riktig nyttig skall rida gran

1369
längre nu var ömtåliga jag

1386
jag flyttade jag

1411
som åter skarp

1419
och med skeppet till från

1432

man blev fet av att läsa

(översatt efter JLM, 2003, s 496–502)

Inne i de "riktiga" dikterna händer det andra saker. "Han skriver billeder, ikke metaforer", påpekar Laugesen (1985, s 63).

Att färgerna och färg-orden öppnar oerhörda möjligheter visar redan övningarna i *i sig selv*:

snön är vit
som stillhet
stillheten öm
som mörker

mörkret är tungt
som havet
havsspeglens blank
som himlen

himlen är blå
som lycka
lyckan är vit
som snö

snön är röd
(översatt efter JLM, 2003, s 237)

Allt är – som något. Utom *snön* – som bara är röd. Visst är här något som berättas, skriver Laugesen. "Men det undviger smukt både ekspressionismen og socialrealismen ved hverken at være skrig eller rapport, ved *simpelt* hen at *være* – at være form, så enkelt som muligt." (1985, s 64). När flera syntaktiska strukturer släpps in, så har man plötsligt både mönster *och* metaforer och fäl-

tet är fritt för mer spektakulära poetiska transformationer.⁴ Så här kan det låta eller se ut – det är något som fladdrar här! – i *nedspildt spruttende af syre* (1969):

tanken får ord för att vara
 en ryttare med fladdrande kappa
 som rider hän över natten och natten
får ord för att vara
en fladdrande ryttare
 som rider med mörkrets kappa
 hän över himlen och himlen får ord
 för att vara det fladdrande mörker som
rider med nattens kappa
hän över månen och månen
 får ord för att vara en ryttare
 som rider med fladdrande kappa
 hän över mörkret
(översatt efter *JLM*, 2003, s 261)

Det är svårt att undgå tanken på att man har att göra med en poet som är utrustad med en *gåva* – och då kan man erinra sig hans tidiga möten med dikten och uppdraget. Plötsligt kan man också kliva rakt in i en hög och nästan profetisk position, som i några häpnadsväckande rader i *Er skriften løgn fordi lysets baggrund altid er sort?* (1974):

4 Steffen Hejlskov Larsen visar i *Betydningsstrømme i nyere dansk poesi* (2004, s 195–204) instruktivt hur några dikter i *nedspildt spruttende af syre* lägger upp relativt enkla syntaktiska mönster som genererar hisnande visionär poesi. Också jämförelsen med Inger Christensens praktik i *det* (1969) är givande.

skriver med en solstråle i min penna
stranden
en stjärnhimmel under våra fötter
(badande människor är alltid en dikt)
den som verkligen älskar tiger
med natthimlens snö i sitt hjärta
(översatt efter JLM, 2003, s 590)

En rad paradoxer samlar sig i efterhand kring författaren. Han tar sig in på den experimentella och den gången mycket dynamiska, tvärestetiska köpenhamnska *scenen* som en diktare och konstnär med enorm talang och övertygelse om sin egen uppgift – och han blir verkligen uppskattad och omtyckt av diktare och kritiker, liksom av bildkonstnärer som han gärna samarbetade med. Själva hantverket är hela tiden markant i bidragen till utställningskataloger och tidskrifter (alla dikterna i *Skarpe blomster* trycktes till exempel i *Victor B. Andersens Maskinfabrik* nr 10, 1979) och det är de mindre förlagen som ger ut hans böcker. Madsen är involverad rakt igenom hela produktionsprocessen och står för omslaget till flera av dem; det estetiska uppbrottet hade många facetter. Men han förblir samtidigt, med sin bakgrund och med sin kompromisslösa hållning till liv och konst, en veritabel outsider. – ”Johannes virkede helt cool og afklaret, og det første, han sagde, glemmer jeg aldrig: ’Jeg har ikke en skid med forfatter at gøre! Jeg er bare en fyr, der skriver!’ minns Arne Højgård Hansen i en krönika i samband med författarens död (2000, s. 9). Madsen var på besök på Odense Universitet hösten 1969 just då *nedspildt spruttende af syre* hade kommit ut och väckt sådan uppmärksamhet. Repliken glömmes aldrig.

Så småningom blir också flera av Madsens tilltag mindre ”litterära” – i *Atomenergi och grundstofbalance* (1976) dryftar han sådant som möjligheten att producera alternativ energi genom färgspektra – även om enstaka texter dök upp i tidskriften *Hvedekorn* 1982 och i *Booktraders Julehæfte* 1992. Stipendier eller författarlön var det, med några ynka undantag 1969, aldrig tal om för Madsens del. Särskilt inte senare under livet, när han verkligen skulle ha

behövt någon form av stöd. "Hvis jeg havde fortsat med kriminalitet var jeg endt på jorden under utåleligt ordnede forhold i fængslet, men jeg har ikke ladet mig indordne", säger han i intervjun med Ulrik Gräs (1994, s. 129) – där han samtidigt kan tala om sin egen praktik som "mani og magi med digteren som medium for sproget" (s. 131) eller om varje dikt "som en ankomst til jorden hvor digteren bringer noget med sig, og hvor det er poesi har han bragt sit yderste" (s. 134). Anspråken slog han aldrig av på. Men då – i början av 90-talet – hade han sedan länge försvunnit ut ur den offentliga uppmärksamheten. Mot slutet av sitt liv kom han för många att te sig mer som en utflippad särling på Fyn än som en stor och inflytelserik diktare, en som bars av "en lysende vind" i sin gärning. Minnesbilderna är minst sagt sammansatta.

Som desto mer entydig och sensationell ter sig den hyllning till författaren och till "det abstrakte, skæve og utæmmede" som Halfdan E og Martin G ställde samman 2003 i CD-n *Smarte pletter mellem fingrene. 20 digte af Johannes L Madsen Læst op af Klaus Rifbjerg, Jørgen Leth, Steen Jørgensen, Vigga Svensson, Knud Holten m fl*, Artpeople 2003 (info och ljudexempel kan man få via www.smartepletter.dk och/eller Forlaget Arenas hemsida). Det rör sig om ett originellt försök att med ljud och stämningar från hela Europa ge en aning om ett helt unikt och fantastiskt poetiskt universum. Svårt att beskriva. Mani och icke-"författer". Men också magi och "en lysende vind".

REFERENSER

- Althusser, L. (1970). Ideologies et appareils idéologique d'État (Notes pour une recherche). *La Pensée*, (151/juin), s 3–38.
- Bonniers (1964). *Fyra tyska poeter: Dikter av Ingeborg Bachmann, Paul Celan, Hans Magnus Enzensberger och Helmut Heissenbüttel i svensk översättning av Benkt-Erik Hedin, Bengt Höglund, Karin Montén, Göran Sonnevi och Bengt-Åke Sandström*. Bonniers.
- Brandt, P.Aa. (1970). Om skrift. *Vindrosen*, 17(7), s 51–56.

- Brandt, P.Aa. (1974). *Tegn, Sætning, Subjekt*. GMT.
- Bukdahl, L. (2003). Ætsende i *alles* hornhinder – efterskrift til en hel masse Madsener med (og uden) L. I J.L. Madsen/L. Bukdahl & E. Lund (red.), *JLM Johannes L. Madsen samlede* (s 933–945). Arena.
- Bäckström, P. (2009). Valfrändskaper. Översättning och *fællesnordisk* som kanonskrivning i *Rondo, ta'* och *Profil*. I H.O. Andersen, P.E. Ljung & E.-B. Ståhl (red.), *Modernisme i nordisk lyrikk 3: Nordisk lyrikktrafikk* (s 105–118). Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet.
- Bäckström, P. (2023). *Allt kan bli aktiverat och skapande liv. Öyvind Fahlströms processuella estetik*. Ellerströms.
- Gräs, U. (1990). Ord-sværd støbt i lys. *Bogens Verden*, 72(4), s 292–295.
- Gräs, U. (1994). *Kærlighedens fortalelse. Portrætfortællinger*. Jelling Bogtrykkeris Forlag.
- Halfdan E & Martin G (2003). *Smarte pletter mellem fingrene. 20 digte af Johannes L Madsen Læst op af Klaus Rifbjerg, Jørgen Leth, Steen Jørgensen, Vigga Svensson, Knud Holten m fl* [CD]. ArtPeople, APSCD 60025.
- Hansen, A.H. (2000, 3. oktober). Jeg er bare en fyr der skriver [kronik]. *Fyens Stiftstidende*, s 9.
- Jandl, E. (1997). *Mitt skrivbord är dukat för alla*. Bakhåll.
- Larsen, S.H. (2004) *Betydningsstrømme i nyere dansk poesi*. Museum Tusulanums Forlag.
- Ljung, P.E. (2009). Poesins international. I H.O. Andersen, P.E. Ljung & E.-B. Ståhl (red.), *Nordisk lyrikktrafikk: Modernisme i nordisk lyrikk 3* (s 11–34). Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet.
- Laugesen, P. (1985). Efter punktum kommer der enten ingenting eller noget nyt. *Den blå port*, 1/85, s 59–68.
- Madsen, I.L. (1985). *Udvalgte digte* (ved K. Holten). Vindrose.
- Madsen, J.L. (2003). *JLM samlede* (L. Bukdahl og E. Lund, red.). Arena.
- Nielsen, H.-J. (2006). Mod en skrift af ren eksistens. I T. Ørum, M. Thing & T.H. Kromann (red.), *Hans-Jørgen Nielsen / Nye Sprog*,

- Nye Verdenner – udvalgte artikler om kunst og kultur* (s 150–152). Gyldendal. (Ursprungligen publicerat i *Information* 15.5.1968).
- Puchner, M. (2006). *Poetry of the Revolution: Marx, Manifestos, and the Avant-Gardes*. Princeton University Press.
- Svenbro, J. (2004). Om fönsterluckor. I *Ljuset och rummet: Rom 1949* (s 29–40). Fotograferat av Lennart af Petersens; omfotograferat 2000–2001 av Åke Hedström; med essäer av Jesper Svenbro. Wahlström & Widstrand.
- Söderblom, S. (2016). *Nu nyss – en bok om Bengt Emil Johnson*. Anthopos.
- Søholm, E. (1990). Skrift betyder at man skriver. *Interview med Peter Laugesen*. I *Ordkoartet Århus. Peter Laugesen, Svend Åge Madsen, Henning Mortensen, Tage Skou-Hansen. Fire forfatterinterviews ved Ejgil Søholm* (s 31–53). Statsbiblioteket.
- Tunström, G. (1980). *Sandro Botticellis dikter* (1976). Her efter *Poesi 1980. I urval och med förord av Gunnar Harding* (s 119–123). FIB:s lyrikklubb.
- Tynjanov, J., & Jakobson (1967). Åtta teser till litteratur- och språkforskningens problem. *Zenit. Nordisk socialistisk tidskrift*, 4, s 65–66.
- Valéry, P. (1983). Inledning till poetiken (L. Vinge & C. Sjöblad, övers.). I *Trettitotalspoetik. Eliot Croce Valéry* (s 45–67). Efterskrift av Louise Vinge. Svenska Humanistiska Förbundet. (Ursprungligen publicerat 1938).
- Valéry, P. (1974). *Cahiers II*. Edition établie, présentée et annotée par Judith Robinson. Gallimard.